

A diskurzusjelölök funkciója érvelő érrettségi szövegekben

Tanulmányomban a diskurzusjelölök érvelő érrettségi szövegekben történő elemzésének eredményeit összegzem, a vizsgálat középpontjában a diskurzusjelölök funkciója állt. Az eredmények az érvelő érrettségi szöveg szövegtípusként történő leírásához járulnak hozzá, egy szövegtipológiai változónak, a diskurzusjelölőnek a vizsgálatával. A diskurzusjelölő mint szövegtipológiai változó kutatása nemcsak az adott szövegtípus jellemzésének, illetve a jellemzés egy részének megvalósulását eredményezi, hanem a diskurzusjelölök funkcionális kategóriájának, szövegbeli működésének bizonyos aspektusaira is rávilágít.

A kognitív alapú szövegtipológiából az elemzés szempontjából releváns szempontokat vázoló fel, ezt az érvelő érrettségi szövegtípus leírása követi, majd a diskurzusjelölőkkel kapcsolatos terminológiai problémák kifejtésére, valamint az érvelő érrettségi szövegek elemzési eredményeinek összegzésére kerül sor: a funkciók számbavételére, a szövegek eloszlására a bevezetés – tárgyalás – befejezés szövegegységei szerint, illetve a diskurzusjelölő szövegtipológiai változóként történő vizsgálatára a nézőpont és a figyelem irányításának a vonatkozásában. Az elemzés a 2009-es magyar nyelv és irodalom középszintű érrettségi érvelő szövegeinek alapján történt, a budapesti Németh László Gimnázium diákjainak írásait vizsgáltam.

1. A kognitív szövegtipológia alapját a szöveg kommunikációs és kognitív összetettségét alapul vevő megközelítés jelenti. A **szöveg** és az azzal kapcsolatos folyamatok (illetve a nyelv általában) ebben az elméleti keretben egyfajta ökörendszerként értelmezhetők (Rickheit–Strohner 1993: 16), amelyek megváltoztatják az

alkotó, a befogadó és a környezet, a beszédhelyzet viszonyát, így a szöveg produktumként az elmebeli kogníciók és a környezet összjátéka (Tolcsvai Nagy 2001: 34). A szöveg a beszélő és hallgató nyelvi interakciójában funkcionál, jellege és megértési feltételei valószínűsíthetők a sémákkal, amelyek a résztvevők beszédhelyzetre és nyelvi interakcióira vonatkozó tudásának összetett reprezentációi. A szöveg alkotásának és megértésének folyamatában az alkotó és a befogadó szerkezeti és művelti tudása egyaránt érvényesül, a szövegelemek párhuzamos és egymásra következő elrendezésének megértése és a teljes szöveg ismeretében átfogó összefüggések áttekintése, belátása egyaránt megtörténik (Tolcsvai Nagy 2006a: 150–1). Az összetett megközelítési módból adódóan a szöveg több szempontból elemezhető, ezek közül szövegtani szempontból a szöveg fizikai megvalósulása (pl. a szöveg kezdete, vége, tagoltsága a kommunikációs jellemzőkkel szoros összhangban), művelti feldolgozása (a megértő műveletek a nyelvi kifejezések, szerkezetek, ezek összefüggéseinek vonatkozásában), összetett konceptuális szerkezetének feldolgozása (a szöveg jelentésének, lényegi értelmének összetett reprezentációban való elrendezése) fontos (Tolcsvai Nagy 2006b: 68–9).

Annak megállapítása, hogy a szövegek és a **szövegtípusok** közötti összetett viszony milyen elvek mentén írható le, a szövegtipológia elméleti és módszertani összetevőinek¹ sorra vételével lehetséges. A tapasztalati realizmust kiindulópontnak tekintő holista kognitív nyelvészet a szövegtípusok leírásánál a használatközpontúságot helyezi előtérbe, a szöveg(típus) jellegzetességét, funkcióit tapasztalati nézőpontból vizsgálja. A szövegtípus ebben a keretben nem kész szerkezet, hanem „olyan séma, amely a mindenkori beszélő számára többé-kevésbé rendelkezésre áll, alkalmazása több-kevesebb mentális erőfeszítést kíván” (Tolcsvai Nagy 2006b: 67). A szöveg létrehozása a szövegtípusról való sematikus tudás, az aktuális szövegvilág, a nyelvi interakció résztvevőinek céljai, elvárásai és a téma alapján történik egy dinamikus folyamat során, amelyben a szövegtípusok nem a sémák gépies megvalósulásai (Tolcsvai Nagy 2008: 43). E dinamikus viszonyból adódóan a szövegtípusok leírásában fontos tényező a kategorizációban érvényesülő prototípuselv, ennek alapján lehet a szövegtípusok jellemzőinek leírásában olyan változókat megadni, amelyek minden szövegben érvényesülnek, mátrixba rendeződnek, tulajdonságokként jellegzetes nyalábokat alkotnak (Tolcsvai Nagy 2006b: 75). Ezek a változók a szöveg nyelvészeti megközelítései szerint a következők lehetnek: a szöveg fizikai megvalósulásának szövegtipológiai változói (a szöveg határoltasága, a szöveg kiterjedése, a szöveg tagoltsága), a szöveg művelti szerkezetének szövegtipológiai változói (a szövegvilág és a nézőpont, a szubjektívizáció; a figyelem irányítása; a mikroszintű változók; a mezoszintű változók; a makroszintű változók) és a szöveg összetett értelmi-konceptuális szerkezetének változói (Tolcsvai Nagy 2006b: 75–87). A mezoszintű változók körében kiemelendő a tipikus együttállások, koherenciátényezők szerepe, amelyek segítségével lehetővé válhat egy-egy szövegtípus jellemzése, de Beaugrande–Dressler (2000: 237–8) történetelbeszélő, leíró és érvelő

¹ A kognitív szövegtipológia elméletéről és módszertanáról részletes áttekintést nyújt Tolcsvai Nagy Gábor (2006b).

szövegtípust különböztet meg; ez a megkülönböztetés nem jelent merev szétválasztást, és teljes szövegeket nem jellemeznek.

A szöveg elvontabb tulajdonságait tartalmazó prototipikus szöveg két megjelenési formájával számolhatunk, a dialogikus, beszélt, spontán és koherens, valamint a monologikus, írásbeli, tervezett, szerkesztett és koherens szöveggel (Tolcsvai Nagy 2008: 44). Az **érvelő érettségi szövegtípus** az utóbbi megvalósulása, és mint az ilyen jellegű szövegek többségénél, ennél a szövegtípusnál is a szövegtípusra vonatkozó ismeretek csak részben tapasztalati jellegűek, nagyobb részben az oktatás során megtanultak alapján modellálódnak. A szöveg létrehozásának dinamikus folyamata egy sajátos **beszédhelyzetben** zajlik: a szövegalkotó egy adott szövegimpulzus tartalmára reagálva, annak tartalma mellett, illetve ellen érvelve meghatározott időkereten belül és meghatározott terjedelemben hozza létre a szöveget, amelynek nagyrészt a retorikai hagyományokra támaszkodó, a szövegalkotó számára ismert kritériumoknak kell megfelelnie. A szövegtípusról az **oktatás** során elsajátított ismereteket az oktatás témája, módja és céljai határozhatják meg, oktatáspolitikai szinten a Nemzeti alaptanterv,² didaktikai-metodikai szinten a magyar nyelvi kerettanterv,³ a közoktatás gyakorlati szintjén a helyi tantervek, a közoktatás kimeneti szabályozásaként a kétszintű érettségi érvelő feladattípusa és követelménye⁴ az érvelő szövegtípusra vonatkozóan. Mindezek mellett azt is érdemes vizsgálni, hogy ezek az ismeretek a közoktatás gyakorlatában milyen módon jelennek meg, ezt tankönyvek elemzése, óralátogatások, tanári interjúk teszik lehetővé a későbbiek során. Ennek kapcsán vethető fel az a kérdés is, hogy a szövegtípusra vonatkozó ismeretek begyakorlottsága milyen fokú, a diákok milyen mértékű sematikus tudással rendelkeznek a szövegtípusról.

Az oktatás során elsajátított érvelő szövegtípus szövegtipológiai sajátosságainak kialakulását a **retorikai hagyományok** jelentős mértékben befolyásolták. A retorika azonban nemcsak az érvelés és a szövegalkotás vonatkozásában játszik meghatározó szerepet, egy szélesebb perspektívában az oktatást magát is meghatározza: a „retorika mestersége, amely elsősorban személyes kapcsolatokon keresztül terjedt (egy szónok és tanítványai, ügyfelei), gyorsan beépült az oktatási intézményekbe; az iskolában ez alkotta annak lényegét, amit manapság középiskolai és felsőoktatásnak nevezünk; s átalakította a vizsgaanyagot” (Barthes 1997: 71). Az érvelő szövegek szövegtipológiai sajátosságainak megállapításában a retorikai hagyományok közül az egyik legfontosabb – és az elemzés szempontjából különösen releváns – a szövegszerkezet elrendeződése: a bevezetés, a bemutató rész (tárgya-

² Részletesen I. Oktatási és Kulturális Minisztérium 2003. 243/2003. (XII. 17.) Korm.-rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról (www.okm.gov.hu/letolt/kozokt/nat_070926.pdf).

³ Az érvelés a következő témakörökben jelenik meg: kulturált nyelvi magatartás, szóbeli és írásbeli szövegalkotás, magán- és közéleti kommunikáció, alapvető retorikai ismeretek, anyanyelvi ismeretek összefoglalása a következő szövegműfajok által: vita, véleménynyilvánítás, szónoklat, magyarázat, értekezés, referátum, előadás, esszé (Antalné-Kugler 2003).

⁴ Részletesen I. Oktatási és Kulturális Minisztérium 2009. Magyar nyelv és irodalom középszintű írásbeli érettségi vizsga javítási-értékelési útmutató (http://www.okm.gov.hu/letolt/okev/doc/erettségi_2009/k_magyir_09maj_ut).

lás) és a lezárás. E hármass elrendeződés szerveződési módja a monologikus és tervezett szövegtípusok sematikus tulajdonsága maradt. Egy további fontos hagyomány a szöveg megalkotásának a folyamatára vonatkozik: a klasszikus retorika három egymást követő szakaszt nevez meg, az inventiót (feltalálás), a dispositiót (elrendezést) és az elocutiót (kidolgozás) (Fehér 2006: 55), ezek a lépések az iskolai fogalmazástanítás szakaszait ma is meghatározzák.

2. A diskurzusjelölők meghatározására mind a nemzetközi, mind a hazai nyelvészeti **kutatások** számos alternatívát kínálnak. Már a terminológia sem egységes, a diskurzusjelölők megnevezés mellett az angol szakirodalomban legkevesebb 42, míg a magyar szakirodalomban pedig több mint 29 megjelölés található.⁵ Arra a kérdésre, hogy mit értünk diskurzusjelölőkön, a szakirodalomban számos választ találhatunk:⁶ fontos kiemelni, hogy a diskurzusjelölők kategóriája funkcionális-pragmatikai, nem formai jellegű (Hansen 1998: 65), egy több szempontból is heterogén csoportról van szó, amelynek tagjai különböző szófajúak és különböző nyelvi szintű egységek lehetnek: kötőszók, határozószók, ragozott igék, névutós/ragos főnevek, partikulák, határozói igenevek, például: *és, tehát, vagy; végül, mellesleg, egyébként; érted, nézd; más szóval, egyszóval*, illetve lexémák, szintagmák: *pontosabban szólva, akárhogy is, bárhogy is, röviden és tömören, jobban mondva*, tagmondatok és mondatértékű ragozott igealakok: *érted, nézd; úgy értettem, hogy...* (Dér 2008a: 3).

A **diskurzusjelölők meghatározásainak** áttekintése során közös jegyként a diskurzusszerveződést lehet kiemelni (Dér 2008a: 2), ezek a szövegbeli elemek összekötő, irányító szereppel bírnak a diskurzusban, a diskurzus felépüléséről tájékoztatják a befogadót az egyes diskurzusrészek, illetve -témák összekapcsolásával. A diskurzusjelölők diskurzusszervező funkciója abban áll, hogy „az általuk bevezetett S2 szegmens és az azt megelőző S1 szegmens interpretációja közti viszonyt jelzik” (Fraser 1999: 931). A diskurzus szegmentálása és működtetése mellett a diskurzusjelölők a diskurzus egyes részeihez fűződő beszélői viszonyoknak, illetve a beszélőnek a hallgatóhoz fűződő érzelmi kapcsolatának kifejezői (Aijmer 2002: 55), valamint elősegítik a beszédpartnerek koherens mentális reprezentációinak kialakítását a közölt információkról (Louwerse–Mitchell 2003: 203). A diskurzusjelölőket a szakirodalomban többnyire a következő kulcsfogalmak mentén jellemzik (Dér 2005: 249–50): a konnektivitás: kapcsoló funkciójuknak köszönhetően diskurzuszegmenseket kötnek össze, hozzájárulva a koherenciához; a multikategorialitás: heterogén kategória a szintaktikai osztály vonatkozásában; a Traugott (1995) által kiemelt metatextuális munka: amely a beszélő számára válik lehetővé; nem pro-

⁵ Discourse marker, discourse particle, pragmatic marker, pragmatic particle, cue phrase, discourse operator, pragmatic connective, phatic connective, illetve pragmatikai kötőszók (Német T. Enikő), metaszóvegbeli operátorok (Bańcerowski Janus), bevezető szók és kifejezések (Keszler Borbála), társalgásszervező- és jelölő elemek (Kugler Nóra), konnektor (Csúry Bálint), árnyaló partikula (Péteri Attila), diskurzuspartikula (Gyuris Beáta), diskurzusjelölő (Dér Csilla Ilona, Schirm Anita, Dömötör Adrienne) stb.

⁶ A diskurzusjelölőkkel foglalkozó kutatásokról részletes áttekintést nyújt Dér Csilla Ilona (Dér 2009: 293–303).

pozicionálisak: nincsenek hatással a (formális értelmezés szerinti) mondat igazság-feltételeire. Jelentésükkel kapcsolatban: magjelentés: a diskurzusjelölőknek egyetlen invariáns jelentése van, amely egy közös mag; homonímiaelképzelés: számos, egymással kapcsolatban nem álló jelentésük van; poliszémiaelképzelés: különböző, egymással kapcsolatban lévő jelentés és interpretáció, amelyet a kontextus alakít ki; procedurális jelentés: szöveg- és interperszonális szinten töltenek be funkciót. A diskurzusjelölők **funkcióinak** vonatkozásában Schiffrin (1987) a textuális, az attitűdjelölő és az interakciós funkciókat nevezi meg. A **textuális** funkció a szövegegységek közötti viszony milyenségének megadását szolgálja, így például a témák összefüggésének, az idézésnek, az önjavításnak a kifejezését. Az **interakciós** funkció a beszélő és a hallgató viszonyára utal, mint a válasz, a vélemény, az értékelés, az aktivált közös tudásra történő utalás; ezekben az esetekben a figyelem irányítása jut fontos szerephez. Az **attitűdjelölő** funkció szorosan kötődik az interakciós funkcióhoz, annak akár alváltozata is lehet, de ebben a funkcionális körben a beszélő oldala hangsúlyosabb. Az attitűd jelen értelmezésben egy olyan mentális reprezentációt jelöl, „mely összegzi egy tárggyal kapcsolatos értékítéleteinket, ezáltal irányítja viselkedésünket, szervezi a világ megismerését” (Kiss 2004: 369).

A diskurzusjelölők szövegbeli működése mint **szövegtipológiai változó** is vizsgálható. A diskurzusjelölők a szövegtipológia tartományai szerint dialogikus, szóbeli, spontán szövegekben fordulnak elő nagyobb számban (Dér 2008b: 445), ám a szakirodalomban diskurzusjelölők bizonyos csoportjainak, így a többszavas, elsősorban textuális funkcióval bíró diskurzusjelölők szövegtipológiai, az írott akadémiai nyelvre vonatkozó funkcionális vizsgálatára is találhatunk példát Siepman (2005) munkáiban. A diskurzusjelölő mint szövegtipológiai változó a korábban már vázolt szövegtipológiai szempontok közül a következő vonatkozásokban releváns: a szöveg művelti szerkezetének szövegtipológiai változói közül a nézőpont, a szubjektívizáció, valamint a figyelem irányításának vonatkozásában, valamint hatókörük, illetve kifejtettségük mértéke szerint a szövegtípus mikro- és mezoszintű változóinak a vonatkozásában.

3. Az elemzés során 17, a 2009-es magyar nyelv és irodalom középszintű érettségi vizsga⁷ keretében készült érvelő szöveget, a budapesti Németh László Gimnázium diákjainak írásait vizsgáltam.

Az elemzés eredményei arra világítanak rá, hogy bár a diskurzusjelölők funkcionális-pragmatikai kategóriáját elsősorban a beszélt nyelv sajátosságaként tartják számon, az érvelő érettségi szövegekben mégis gyakran előfordulnak, és sok, a szö-

⁷ A feladat: „Az alábbi interjúrészletben Spiró György, kortárs író az irodalomolvasás és az írás mai helyzetéről fejt ki véleményét. »A nyelvvel kapcsolatban különben az jut eszembe, hogy a magyar irodalom veszélyben van, mert rohamosan csökken az olvasók száma a fiatal generációkban. Régóta tanítok az egyetemen, ott is látom. A baj az, hogy az általános iskolában nem szeretetik meg az olvasást a gyerekekkel. Meggondolandó, nem kéne-e átírni egy csomó régi magyar irodalmi művet, például Jókai regényeit, hogy lehessen őket élvezni. A szavak felét a mai magyar gyerekek nem értik.« Érveljen a Spiró György által felvetett problémák mellett és/vagy ellen! Hivatkozzon olvasmányélményeire, olvasói tapasztalataira is!”

vegkoherencia szempontjából jelentős funkciót töltenek be. A diskurzusjelölők által a szövegben betöltött **funkciók** a következők:

- textuális:
  - ⇒ kapcsoló,
  - ⇒ újraformálást jelölő,
  - ⇒ összegzést jelölő;
- interakciós:
  - ⇒ az aktivált közös tudásra történő utalást jelölő;
- attitűdjelölő:
  - ⇒ tartalomhoz való viszonyulást jelölő,
  - ⇒ érték kifejező.

A **textuális funkción** belül az újraformálás szerepe (1–4) a szövegegységek közötti interpretáció, a megelőző szövegegység értelmezését teszi pontosabbá (Dömötör 2008: 430). Az **újraformálás** fent említett példáinak esetében érdemes megvizsgálni, hogy – a fraseri definíciót alapul véve – az S2 szegmens a diskurzusjelölőt megelőző S1 szegmens jelentéséhez mennyit tesz hozzá. Az (1)-es és (2)-es példák esetében az újraformálás újraértelmezést jelent, míg a (3) és a (4) esetében a diskurzusjelölő a megelőző szövegegység kiegészítését jelenti.

- (1) *Magyarán nem tudják elképzelni, amit olvasnak, ezért nem tudják élvezni azt.*
- (2) *Valóban: a régi magyar alkotásokat régi magyar nyelvhasználat jellemzi, ami sokszor nehezen érthető.*
- (3) *Azonban, mint már említettem, ezek kialakulásában, fejlődésének irányának meghatározásában a legnagyobb szerepe a szülőknek kell, hogy legyen, a gyerek fiatalkori nevelése során, ám törekednie kell, hogy irodalmi ízlését önállóan alakítsa ki.*
- (4) *Az irodalom ugyan nem tűnik el; de csökken az általános műveltség szintje, egyre kevesebb az olvasó; egyre elterjedtebb a „majd megnézem a neten” – hozzáállás (tegyük hozzá, a társadalom műveltségéről pozitív képet fest például a wikipedia, de ez sajnos nem valós kép) és az Eco által felvázolt „túlolvasás” is inkább szellemes eszme-futtatás, mint valós jelenség.*

A textuális funkció a szöveg értelmi tagolódására, szegmentálására is irányíthatja a figyelmet, az (5) és a (6) példákban a **kapcsoló** funkció válik hangsúlyossá:

- (5) *Részint azért, mert nekem, illetve rólam szól, részint pedig azért, mert egy felnőtt, egy irodalmár mondja el a véleményét rólunk fiatalokról, laikusokról, azaz egyszerű olvasókról.*
- (6) *Esszémben erre kívánok reflektálni mind a közoktatás, mind rohanó világunk tükrében.*

A textuális funkción belül az egyik leggyakoribb funkció a kapcsoló funkció, amelyet leginkább kötőszók töltenek be.⁸ A diskurzusjelölő kapcsoló funkciója lehet el-
lentés (7), oksági (8), valamint magyarázó (9) viszonyt kifejező:

- (7) *Viszont ezzel az olvasás legfőbb lényegét söpri el, mégpedig a képzelőerő használatát.*
- (8) *Tehát az emberek változó nézőpontjainak is köze lehet az olvasás visszaeséséhez, és így nemhogy az általános iskolában, de még az otthonukban sem szerettetik meg velük az olvasást.*
- (9) *Persze a diákok vonakodása is érthető.*

Az **összegző** funkció a (10) és a (11) példákban szereplő diskurzusjelölők esetében:

- (10) *Egy szó mint száz, az olvasás fontosságát vissza kell ültetni az emberek szokásai közé.*
- (11) *Mi tehát a megoldás?*

A textuális funkció mellett az **interakciós funkció** jelenti a diskurzusjelölők második funkcionális csoportját. Ezen a funkción belül az **aktivált közös tudásra történő utalás** jelenik meg leggyakrabban, T/1. személyű igealakok (12–16) által.

- (12) *A középkorban (főleg a korai szakaszán), a népesség jelentéktelen hányada (kezdetben 1–2%, majd 8%) volt a népesség olvasni tudók aránya, és mint tudjuk, abban a korban nap-naposak voltak a csatározások, és harcok.*
- (13) *Okafogyott lenne azonban a problémát kizárólag az iskola hatáskörébe tartozó jelenségként fölűntetni, ugyanis, mint tudjuk, a fiatalok nevelése elsősorban otthon, és nem az iskolában dől el.*
- (14) *Arról se feledkezzünk meg, hogy egy ilyen lépés etikai kérdéseket is felvet.*
- (15) *Nem szabad azonban elfeledkeznünk arról, hogy a tanároknak napról napra nehezebb a dolguk.*
- (16) *Láthatjuk tehát, hogy mik idézték elő a problémát. A következőkben pedig ezekre próbálok megoldást találni.*

A T/1. személyű igealakok mellett a T/3. személyű igealakok is betölthetik az aktivált közös tudásra történő utalás funkcióját (17–18).

⁸ Vitatott terület, hogy a kötőszók diskurzusjelölőként történő értelmezése a szófaj minden elemére vonatkozik-e, hiszen a diskurzusjelölők – tágabb értelemben vett – meghatározásának lényege éppen a diskurzusszegmensek összekapcsolásában rejlik, és prototipikus sajátossága e csoportnak ez a funkció.

- (17) *Úgy gondolják sokan, hogy a ház összképét rontja a könyvek látványa, és ez is befolyással lehet a gyerekekre, ugyanis hiába szeretne olvasni, ha nincs mit.*
- (18) *Sokan úgy gondolják, minek olvasni, hiszen mindent megtudhatnak a tévéből.*

Az attitűdjelölő funkció. A (19–20) példák esetében a **tartalomhoz való viszonyulás** kifejezői a diskurzusjelölők, az alábbi mondatokban a diskurzusjelölő az S2 szegmens tartalmát módosítja.

- (19) *A könnyebb érthetőség kedvéért különválasztom az irodalomolvasását, a kortársirodalom-olvasását és kevésbé értékesnek tartott művek olvasását.*
- (20) *Érdekes módon, amikor szükségem volt egy adott könyv ismeretére, megtaláltam azt az öt-hat órát, ami alatt el tudtam olvasni.*

A (21–31) példák azt mutatják, hogy a diskurzusjelölők **értékkifejező** funkciót is betölthetnek. E funkció két leggyakoribb kifejezési lehetősége a (21–26) példákban található *szerintem* típusú diskurzusjelölő, illetve a (27–31) példák mondást, valamint kifejezésattitűdöt jelentő igéi (Kiefer 2000: 226–8). A *szerintem* típusú diskurzusjelölők kifejtettségének mértéke változó, legtöbbször a *szerintem* fordul elő, de emellett testesebb nyelvi kifejezések is előfordulnak (23–26).

- (21) *Véleményem szerint nem csak a fiatal generációkra, de a felnőttekre is igaz ez; nem csak Magyarországon, de globálisan is.*
- (22) *Szerintem az lenne a megoldás a problémára, ha nem a teljes műveket olvastatnák el a diákokkal, hanem csak részleteket.*
- (23) *Az én véleményem szerint ezeknek a műveknek nem csak a történetük lényeges, hanem a stílus, amiben meg lettek írva.*
- (24) *Nyilvánvaló, hogy lehetetlen kiválasztani olyan olvasmányt, mely mindenkinek tetszik, de személyes véleményem szerint újítani lehetne ezen a téren is [...]*
- (25) *Az én személyes meglátásom szerint a fiatalok igenis szeretnek olvasni, és nem itt keresendő a probléma.*
- (26) *Az én álláspontom szerint nem műveket kéne „átírni”, sokkal inkább műveket kéne kicserélni.*

Az értékkifejező diskurzusjelölők másik nagy csoportja (27–31) a **mondást jelentő**, E/1. személyű igék, mint a *vall*, valamint a **kijelentésattitűdöt kifejező igék**: *vél, lát, ért, gondol*. Ezekben az esetekben a diskurzusjelölők a metapragmatikai tudatosság jelzései is, hiszen a szövegalkotó saját beszédtevékenységére reflektál (Tátrai 2010: 179–80).

- (27) *Részben, mert úgy vélem, az általa feltárt probléma valós és létező, azonban az általa kínált megoldást, mint diák, akinek volt szerencséje*

megismerni korunk Magyarországnak irodalomtatását, nem tartom célravezetőnek.

- (28) *Ezt úgy értem, hogy a jó tanmenet olyan műveket tartalmaz, amelyek érdekeseek a kisebb korosztály számára is.*
- (29) *Ahogy én látom, a mai magyar irodalomban egyre-másra bukkannak fel olyan tehetségek, akikre ötven év elteltével is büszkék lehetünk.*
- (30) *Én úgy vallom, hogy inkább elolvasom az adott könyvet, hiszen enélkül nem tudom értelmezni a szöveget, a szövegben szereplő szavakat, és ha az idegennek tűnő szavak szövegbeni gyakoriságát nem tapasztalom az évek során, a megértés nehezebbé válik.*
- (31) *Úgy gondolom, az első megoldás célszerűbb lenne, mert a nyelv folyamatosan változik: átvesz szavakat, kifejezéseket más nyelvekből, a keveset használt elemek feledésbe merülnek és bizonyos fokig ez így van rendjén.*

Az attitűdjelölő funkció előfordulhat olyan esetben is, amelyben az érték kifejező és a kifejezésattitűdöt kifejező ige egymás mellett áll (32).

- (32) *Személy szerint nem érték egyet az író úr által felvetett problémával, se az általa elképzelt megoldással, ti. a régi művek átírásának gondolatával.*

A diskurzusjelölők eddig felsorolt funkciói mellett olyan esetekkel is számolni kell az érvelő érettségi dolgozatokban, amelyekben **több diskurzusjelölő** fordul elő, azaz egy mondaton belül több diskurzusjelölő is szerepel különböző funkciókban, egymással párhuzamosan. Így a **textuális és interakciós** funkció (33–34). Mindkét példa esetében a kapcsoló funkcióhoz az aktivált közös tudásra történő utalás társul.

- (33) *A legjelentősebb ok mindközül a szórakoztató elektronika előretörése, terjedése, illetve joggal állíthatjuk, hogy a 21. század az elektronika százada.*
- (34) *A tananyag sokszor politikai célokat szolgálhat (lásd régebben), így nem mondhatjuk, hogy az olvasmányok eldöntése teljesen „liberális” okon folyik.*

A **textuális**, ezen belül az összegző funkció mellett az **attitűdjelölő** funkció is megjelenhet, T/1. és E/1. személyű mondatot jelentő igékkel (35–8).

- (35) *Összességében elmondhatjuk, hogy a magyar irodalom valóban veszélynek van kitéve, viszont a megfelelő megoldások kidolgozásával ez a veszély mérsékelhető, visszaszorítható.*
- (36) *Összegezvén úgy vélem, hogy az olvasás szeretete, a művelődés fontossága korunkban semmit nem veszített értékéből, sőt egyre fontosabbá válik a mindennapi életünk során is.*

- (37) *Összefoglalva írásomat elmondhatom, hogy főleg Spiró György megállapítása mellett érveltem, néhol kiegészítve azt.*
- (38) *Összességében tehát Spiró György olvasókról tett megállapításai szerintem helytállóak, azonban a klasszikusok problémájának megoldásában és a magyar irodalom helyzetében különbözik az álláspontunk.*

A textuális funkció egy másik fajtája, a kapcsoló funkció is társulhat az attitűdjelölő funkció mellé (39–40).

- (39) *Hogy egy újabb, személyesebb példát említsek: körülbelül hét-nyolc éves lehettem, amikor karácsonyra megkaptam Zrínyi Miklós Szigeti veszedelmét és Homérosz Odüsszeiáját.*
- (40) *Egyetértek az író feltevésével, azonban véleményem szerint a probléma orvoslására számos egyéb lehetőség is kínálkozik.*

4. A diskurzusjelölők funkcióinak kategorizációját követően azt is érdemes megvizsgálni, hogy milyen eloszlásban szerepelnek a funkciók a szövegek bevezetés – tárgyalás – befejezés szövegegységeiben, mi jellemzi hatókörüket és kifejtettségük mértékét, valamint azt is, hogy hogyan befolyásolják a szövegek perspektívátságát, ezzel összefüggésben mi jellemzi a nézőpontoszerkezetet, mennyiben jelenik meg a szubjektívizáció.

A funkciók eloszlását a szövegek **bevezetés – tárgyalás – befejezés** szövegegységeiben a következők jellemzik: a bevezetésben a textuális, kapcsoló, valamint az újraformálást jelölő funkció mellett az attitűdjelölő, mind a *szerintem* típusú, mind pedig a mondást jelentő igék jelennek meg nagy számban. A tárgyalás szövegegységében a diskurzusjelölők valamennyi funkciója szerephez jut, ezeken belül a leggyakrabban a textuális és az attitűdjelölő funkciókkal rendelkező diskurzusjelölők fordulnak elő. A befejezés szövegegységének legtipikusabb funkciói a textuális, összegzést jelölő, valamint az attitűdjelölő funkció, ez utóbbi a *szerintem* típusú diskurzusjelölők által valósul meg. A három szövegegység közül a diskurzusjelölők funkcióinak vonatkozásában a befejezés az, amelyben a leginkább tipikus együttállások figyelhetők meg: nemcsak a nyelvileg leginkább kifejtett diskurzusjelölők jelennek meg, hanem a több, egymástól különböző funkciójú diskurzusjelölők is, leggyakrabban a textuális, összegző és az attitűdjelölő funkciók.

A **hatókör** vonatkozásában a diskurzusjelölők funkcionális kategóriái közül a textuális funkció vizsgálható. Az újraformálás esetében a hatókör néhány mondat, a megelőző szövegegység újraértelmezése, illetve kiegészítése kisebb szövegegység esetében valósul meg, csakúgy, mint a kapcsoló funkció esetében: a diskurzusjelölők kisebb szövegegységekre vonatkoznak, hatókörüik ebben az esetben is csak néhány mondat terjedelmű. Nagyobb hatókörrel az összegző funkciójú diskurzusjelölők rendelkeznek. Mivel ez a funkció elsősorban a befejezés szövegegységében jelenik meg gyakran, hatóköre az addig leírtak egészére kiterjed. A diskurzusjelölők **kifejtettségének** mértékét illetően fontos kiemelni, hogy az egyszavas diskurzusjelölők fordulnak elő kisebb arányban, mint a többszavas, nyelvileg kifejtettebb diskurzusjelölők. A szöveg elrendeződésének vonatkozásában az különösen a befejezés

szövegegységében szembetűnő, ugyanis itt jelennek meg nemcsak a legtestesebb diskurzusjelölők, hanem azok az esetek is ebben a szövegegységben a leggyakrabban, amelyekben több diskurzusjelölő fordul elő más-más funkcióban.

A diskurzusjelölők szövegbeli eloszlásának, hatókörüknek és kifejtettségük mértékének bemutatása is hozzájárul a szövegtípus sajátosságának feltárásához, szövegtipológiai változóként történő vizsgálatuk során azonban a legszembetűnőbb sajátosság a **nézőpontoszerkezet** vonatkozásában állapítható meg. Azokban az esetekben, amelyekben a diskurzusjelölők a nézőpont kijelölésében is szerephez jutnak, a leggyakrabban a szövegalkotó kiindulópontját jelzik, mind a referenciális központ, mind a tudatosság szubjektuma maga a szövegalkotó. Ezekkel az esetekkel az attitűdjelölő funkciók kapcsán számolhatunk, amikor a diskurzusjelölők érték kifejező funkciót töltenek be a mondást jelentő, illetve a kifejezésattitűdöt kifejező igék E/1. személyű igék által, ahogyan ezt a (27–32) példák esetében láthattuk. Hasonló a nézőpont kijelölése azokban az esetekben is, amikor az attitűdjelölő funkcióhoz textuális, összegző funkció társul, mint a (36–37) mondatokban. A szövegalkotó a tudatosság szubjektumát másra is áthelyezi, az E/1. személyű múlt idejű igealakok által egy korábbi „én” az, akihez kötődik az aktív tudatosság, ez látható a textuális, újraformáló funkció esetében (3). A **perspektívizáció** egy további megvalósulásában a szövegalkotó a tudatosság szubjektumát a T/1. személyű igealakok által egy közösségre helyezi át, mint például a textuális, újraformáló funkció egy másik esetében (4), de leggyakrabban az interakciós funkció kapcsán, az aktivált közös tudásra történő utalás által (12–16). Az attitűdjelölő, érték kifejező funkció vonatkozásában fontos kiemelni, hogy a szövegalkotó szubjektív viszonyulását fejezi ki a szövegegység tartalmához, jelöltté teszi az azzal kapcsolatos kognitív attitűdjét, így ezek az esetek a **szubjektívizáció** eseteiként is értelmezhetők. Ezt jelezhetik a már említett E/1. személyű a mondást jelentő, illetve a kifejezésattitűdöt kifejező igék és az episztemikus modalitást kifejező nyelvi megoldások is, mint a *sz rintem* típusú, az elemzett szövegekben nagy számban és változatos kifejtettségben előforduló diskurzusjelölők (21–26). Ezekben az esetekben a szövegalkotó azt is jelzi, hogy a mondottak érvényességéért ő vállal felelősséget.

5. A tanulmány célja a diskurzusjelölők érvelő érettségi szövegekben betöltött funkcióinak áttekintése volt. A kognitív szövegtipológia alapjául szolgáló szövegfogalom rövid bemutatását követően azokat a szempontokat vázoltam fel, amelyek mentén megragadhatóvá válnak egy szövegtípus sajátosságai. Az érvelő érettségi szövegtípus jellemzése után a diskurzusjelölők meghatározására és fő szövegbeli funkcióik megnevezésére került sor. Az elemzés arra világított rá, hogy az érvelő érettségi szövegtípusban mint monologikus, írásbeli, tervezett, szerkesztett és koherens szövegben nagy számban és változatos funkciókban fordulnak elő a diskurzusjelölők, kifejtettségük mértéke és hatókörük a szövegek bevezetés – tárgyalás – befejezés szövegegységeiben változatos, a nézőpontoszerkezet vonatkozásában legfontosabb sajátosságuk, hogy a szövegalkotó kiindulópontját jelzik.

SZAKIRODALOM

- Aijmer, Karin 2002. *English Discourse Particles. Evidence from Corpora*. John Benjamins, Philadelphia–Amsterdam.
- Antalné Szabó Ágnes – Kugler Nóra 2003. *Anyanyelvi tantárgy-pedagógiai témavázlatok*. Kézirat.
- Barthes, Roland 1997. A régi retorika. Emlékeztető. In: Thomka Beáta (szerk.): *Az irodalom elméletei* III. Jelenkor, Pécs, 69–175.
- de Beaugrande, Robert-Alain – Dressler, Wolfgang 2000 [1981]. *Bevezetés a szövegnyelvészetbe*. Corvina, Budapest.
- Dér Csilla Ilona 2005. Diskurzusszerveződés és grammatikalizáció – néhány magyar diskurzusjelölő kialakulásáról. *Nyelvtudományi Közlemények* 102: 247–64.
- Dér Csilla Ilona 2008a. Diskurzusjelölők – funkcionális szóosztály? In: *Budapest Uráli Műhely 5. – SzóOSZTÁLYtalálkozó* (MTA Nyelvtudományi Intézet, 2005. január 11.). Konferenciakötet. <http://fgtort.nytud.hu/images/stories/bum5/DerCsillaBUM5.pdf>.
- Dér Csilla Ilona 2008b. Diskurzusjelölők az internetes nyelvhasználatban. In: Sárdi Csilla (szerk.): *MANYE XVII. Kommunikáció az információs technológia korszakában*. Pécs–Székesfehérvár, MANYE – Kodolányi János Főiskola, 444–50.
- Dér Csilla Ilona 2009. Mik is a diskurzusjelölők? In: Keszler Borbála–Tátrai Szilárd (szerk.): *Diskurzus a grammatikában – grammatika a diskurzusban*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 293–303.
- Dömötör Adrienne 2008. A *hoggy úgy mondjam* diskurzusjelölő. *Magyar Nyelv* 104: 427–42.
- Fehér Erzsébet 2006. Szövegtipológia a retorikai hagyományban. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Szöveg és típus. Szövegtipológiai tanulmányok. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához* 63. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 27–63.
- Fraser, Bruce 1999. What are discourse markers? *Journal of Pragmatics* 31: 931–52.
- Hansen, Maj-Britt Mosegaard 1998. The Function of Discourse Particles. A Study With Special Reference to Spoken Standard French. *Pragmatics & Beyond New Series* 53. John Benjamins, Philadelphia–Amsterdam, 65–90.
- Kiefer Ferenc 2000. *Jelentélmélet*. Corvina Kiadó, Budapest.
- Kiefer Ferenc (szerk.) 2006. *Magyar nyelv*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kiss Paszkál 2004. Vélemény, véleményformálás: attitűdök szerepe a nevelésben. In: N. Kollár Katalin – Szabó Éva (szerk.): *Pszichológia pedagógusoknak*. Osiris Kiadó, Budapest, 369–92.
- Louwerse, Max M. – Mitchell, Heather Hite 2003. Towards a taxonomy of a set of discourse markers in dialog: A theoretical and computational linguistic account. *Discourse Processes* 35 (3): 199–239.
- N. Kollár Katalin – Szabó Éva (szerk.) 2004. *Pszichológia pedagógusoknak*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Rickheit, Gert – Strohner, Hans 1993. *Grundlagen der kognitiven Sprachverarbeitung. Modelle, Methoden, Ergebnisse*. UTB für Wissenschaft: Uni Taschenbücher; 1735. Francke, Tübingen, Basel.
- Schiffrin, Deborah 1987. *Discourse Markers*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Siepmann, Dirk 2005. *Discourse markers across languages. A contrastive study of second-level discourse markers in native and non-native text with implications for general and pedagogic lexicography*. Routledge, Abingdon–New York.
- Tátrai Szilárd – Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) 2008. *Szöveg, szövegtípus, nyelvtan*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 80. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Tátrai Szilárd 2010. *A pragmatika nézőpontja – a nézőpont pragmatikája*. Kézirat.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2001. *A magyar nyelv szövegtana*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

- Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): 2006. *Szöveg és típus. Szövegtipológiai tanulmányok. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához* 63. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2006a. Szövegtan. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Magyar nyelv*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 149–74.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2006b. A szövegtipológia megalapozása kognitív nyelvészeti keretben. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Szöveg és típus. Szövegtipológiai tanulmányok. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához* 63. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 64–90.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2008. Topik és szövegtípus. In: Tátrai Szilárd – Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Szöveg, szövegtípus, nyelvtan. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához* 80. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 41–8.
- Tolcsvai Nagy Gábor – Ladányi Mária (szerk.) 2008. Tanulmányok a funkcionális nyelvészet köréből. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXII*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Traugott, Elizabeth C. 1995. *The Role of the Development of Discourse Markers in a Theory of Grammaticalization*. <http://www.stanford.edu/~traugott/papers/discourse.pdf>

Kertes Patrícia

doktorandusz

ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi
Tanszék

SUMMARY

Kertes, Patrícia

The function of discourse markers in argumentative essays

This paper discusses properties of the text type of argumentative essays written in partial fulfilment of secondary school leaving exams. Its particular aim is an investigation of the functions of discourse markers in those texts. The results reveal that in this text type, a monological, written, pre-planned, edited and coherent type of texts, discourse markers occur in large numbers and in a variety of functions (textual, attitudinal and interactional). The degrees of explicitness of discourse markers, as well as their scopes, vary in the text portions of introduction, discussion, and conclusion. With respect to perspective, their most important property is that they serve as points of departure for text creation.

Keywords: cognitive text typology, argumentative essay as a text type, discourse marker, textual function, attitudinal function, interactional function